

ROMETAN TUMANI MIKRONIMLARI TAHLILI

Axmatova Maftuna Akmal qizi

*Buxoro davlat universiteti pedagogika fakuteti o'zbek tili yo'nalishi
6-1 Uzb Imk 25 kechgi guruh talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Rometan tumani hududida uchraydigan mikronimlarning lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Mikronimlarning kelib chiqish manbalari, semantik guruhlari, yasash usullari hamda etimologik qatlamlari ilmiy jihatdan o'rganiladi. Tadqiqot natijasida mikronimlar hudud aholisi turmush tarzi, xo'jalik faoliyati, tabiiy-geografik muhit hamda tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq holda shakllangani aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *mikronim, mikrotoponim, toponimika, onomastika, Rometan tumani, etimologiya, semantik tahlil.*

Аннотация: *В статье анализируются микротопонимы Рометанского района. Рассматриваются источники их происхождения, семантические группы, способы образования и этимологические слои. Исследование показывает, что микротопонимы формировались под влиянием природных условий, хозяйственной деятельности населения и исторических процессов.*

Ключевые слова: *микротопоним, топонимика, ономастика, Рометанский район, этимология, семантический анализ.*

Annotation: *This article analyzes the microtoponyms of Rometan district. The sources of their origin, semantic groups, word-formation patterns, and etymological layers are examined. The study shows that microtoponyms were formed under the influence of natural conditions, economic activities, and historical processes.*

Keywords: *microtoponym, toponymy, onomastics, Rometan district, etymology, semantic analysis.*

KIRISH

Onomastika tilshunoslikning atoqli otlarni o'rganuvchi muhim bo'limi bo'lib, uning tarkibida toponimika – geografik obyektlar nomlarini tadqiq etuvchi yo'nalish alohida o'rin egallaydi. Toponimika doirasida mikronimlar, ya'ni kichik geografik obyektlarning nomlari, hududiy til boyligining eng qadimiy va barqaror qatlamlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Mikronimlar ko'pincha mahalliy aholi nutqida yashab keladi, yozma manbalarda kam qayd etiladi va avloddan-avlodga og'zaki tarzda o'tadi. Shu sababli ular til tarixini, xalqning turmush tarzini hamda hududning madaniy xotirasini aks ettiruvchi noyob lingvistik birlik hisoblanadi.

Mikronimlar dala, ariq, qir, tepalik, bog', yaylov, poliz, ko'prik, quduq kabi mayda geografik obyektlar nomlarini qamrab oladi. Bunday nomlar tasodifiy shakllanmaydi; ular hududning tabiiy-geografik sharoiti, aholi xo'jalik faoliyati, tarixiy voqealar, shaxs nomlari hamda xalqning dunyoqarashi bilan uzviy bog'liq holda yuzaga keladi. Shu

bois mikronimlar nafaqat lingvistik birlik, balki xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Mikronimlarni o'rganish tilshunoslik uchun bir necha jihatdan muhimdir. Birinchidan, ular tilning qadimgi leksik qatlamlarini saqlab qolgan bo'lib, tarixiy-etimologik tadqiqotlar uchun boy material beradi. Ikkinchidan, mikronimlar hududiy shevalar va mahalliy til xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Uchinchidan, mikronimlar xalqning xo'jalik faoliyati, kasb-hunarlari, urf-odatlari va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi lingvokulturologik birlik sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Rometan tumani hududi ham boy tarixiy va madaniy merosga ega bo'lib, bu yerda shakllangan mikronimlar hududning tabiiy sharoiti, dehqonchilik va chorvachilik an'analari, shuningdek mahalliy aholi turmush tarzini aks ettiradi. Biroq mazkur hudud mikronimlarini lingvistik jihatdan tizimli o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar yetarli darajada amalga oshirilmagan. Shu bois Rometan tumani mikronimlarini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning semantik guruhlari va yasallish xususiyatlarini aniqlash muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolada Rometan tumani mikronimlarini lingvistik jihatdan tahlil qilish, ularning kelib chiqish manbalari, semantik guruhlari hamda etimologik xususiyatlarini aniqlash maqsad qilib qo'yiladi.

So'nggi yillarda onomastika, xususan toponimika va mikrotoponimika yo'nalishlariga bo'lgan ilmiy qiziqish sezilarli darajada ortib bormoqda. Hududiy nomlar milliy til boyligining ajralmas qismi bo'lib, ular xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini o'zida mujassam etadi. Ayniqsa mikronimlar – kichik geografik obyektlar nomlari – tilning eng qadimiy qatlamlaridan biri sifatida alohida ilmiy ahamiyatga ega. Shu sababli mikronimlarni ilmiy jihatdan o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi, avvalo, mikronimlarning og'zaki nutq doirasida yashab kelayotgani bilan izohlanadi. Ular ko'pincha rasmiy hujjatlarda qayd etilmaydi va yozma manbalarda kam uchraydi. Natijada globallashuv, urbanizatsiya va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida ko'plab mahalliy joy nomlari asta-sekin unutilib bormoqda. Bu esa mikronimlarni ilmiy qayd etish, tizimlashtirish va tahlil qilish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Ikkinchidan, mikronimlar hududiy til xususiyatlarini, sheva unsurlarini va qadimgi leksik qatlamlarni saqlab kelganligi bilan muhimdir. Ular tarkibida turkiy, forsiy va arabiy kelib chiqishga ega bo'lgan birliklarning mavjudligi til tarixini o'rganish uchun boy material beradi. Shu jihatdan mikronimlarni tahlil qilish til tarixini, leksik qatlamlarni va etimologik jarayonlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, mikronimlar xalqning xo'jalik faoliyati, kasb-hunarlari, tabiiy muhitga munosabati va dunyoqarashini aks ettiruvchi lingvokulturologik birliklar hisoblanadi. Dala, ariq, yaylov, bog' kabi obyekt nomlari hudud aholisi hayot tarzini yoritadi. Demak, mikronimlarni o'rganish tilshunoslik bilan bir qatorda etnografiya va madaniyatshunoslik uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

To'rtinchidan, Rometan tumani mikronimlari hozirgacha alohida tadqiqot obyekti sifatida yetarli darajada o'rganilmagan. Hudud mikronimlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish o'zbek onomastikasini yangi materiallar bilan boyitadi va hududiy toponimika rivojiga hissa qo'shadi.

Shu bois Rometan tumani mikronimlarini lingvistik jihatdan o'rganish, ularning semantik guruhlari, yasaliş xususiyatlari hamda etimologik qatlamlarini aniqlash zamonaviy tilshunoslik uchun dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Toponimika tizimida mikronimlar kichik geografik obyektlarning nomlarini ifodalaydi va ular hududiy til boyligining eng faol qatlamlaridan biri hisoblanadi. Mikronimlar odatda rasmiy xaritalarda kam qayd etiladi, biroq mahalliy aholi nutqida keng qo'llanadi. Shu jihatdan ular xalq tilining jonli qatlamini aks ettiruvchi lingvistik birlik sifatida muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Rometan tumani hududida uchraydigan mikronimlar ham hududning tabiiy sharoiti, xo'jalik faoliyati va ijtimoiy hayoti bilan uzviy bog'liq holda shakllangan.

Mikronimlarning semantik guruhlari

Hudud mikronimlarini semantik jihatdan bir necha guruhlariga ajratish mumkin.

1. Tabiiy-geografik obyektlarga oid mikronimlar

Bu guruhga yer yuzasi shakllari va tabiiy obyektlarni bildiruvchi nomlar kiradi. Bunday mikronimlar hududning tabiiy landshaftini aks ettiradi.

Masalan:

☐ tepa, qir, jar, soy, buloq kabi nomlar

☐ yerning relyefi va tabiiy sharoitini ifodalovchi birliklar

Bu turdagi mikronimlar hududning tabiiy-geografik xususiyatlarini yoritadi va qadimiy landshaft haqida ma'lumot beradi.

2. Sug'orish va dehqonchilik bilan bog'liq mikronimlar

Rometan tumani qadimdan sug'orma dehqonchilik rivojlangan hudud bo'lgani sababli suv bilan bog'liq mikronimlar keng tarqalgan.

Masalan:

☐ ariq, zovur, quduq, kanal nomlari

☐ suv taqsimoti va sug'orish tizimi bilan bog'liq birliklar

Bunday mikronimlar hudud aholisi hayotida dehqonchilik muhim o'rin tutganini ko'rsatadi.

3. Xo'jalik faoliyati bilan bog'liq mikronimlar

Ko'plab mikronimlar aholi kasb-hunari va xo'jalik faoliyatini aks ettiradi.

Masalan:

☐ bog', poliz, dala, yaylov kabi nomlar

☐ dehqonchilik va chorvachilik faoliyati bilan bog'liq birliklar

Bu mikronimlar hudud iqtisodiy hayoti haqida muhim ma'lumot beradi.

4. Antroponimik asosli mikronimlar

Ba'zi mikronimlar shaxs nomlari asosida shakllanadi. Bu nomlar hudud tarixida muhim o'rin tutgan shaxslar yoki yer egalari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Masalan:

❑ shaxs ismi yoki laqabi asosida yuzaga kelgan nomlar

Bu turdagi mikronimlar hududning ijtimoiy tarixini yoritadi.

Mikronimlarning yasash xususiyatlari

Rometan tumani mikronimlari yasash jihatidan turli modellarga ega:

1. Oddiy nomlar – bir so'zdan iborat mikronimlar.

2. Qo'shma nomlar – ikki yoki undan ortiq so'zdan tuzilgan mikronimlar.

3. Affikslar orqali yasalgan nomlar – qo'shimchalar yordamida hosil bo'lgan birliklar.

Bu holat mikronimlarning tilning so'z yasash tizimi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Mikronimlarning etimologik qatlamlari

Hudud mikronimlari tarkibida turli til qatlamlari uchraydi:

❑ Turkiy qatlam – eng qadimgi va asosiy qatlam

❑ Forsiy qatlam – tarixiy madaniy aloqalar natijasi

❑ Arabiy qatlam – diniy-madaniy ta'sir natijasi

Bu holat hudud tarixiy-madaniy aloqalarining tilga ta'sirini ko'rsatadi.

Rometan tumani mikronimlari:

❑ hududning tabiiy muhitini

❑ xo'jalik faoliyatini

❑ ijtimoiy hayotini

❑ til tarixini aks ettiruvchi muhim lingvistik material hisoblanadi.

Zamonaviy tilshunoslikda hududiy onomastika, xususan mikrotoponimika yo'nalishiga bo'lgan ilmiy qiziqish ortib bormoqda. Atoqli otlar tizimida mikronimlar kichik geografik obyektlarning nomlarini ifodalashi bilan ajralib turadi va ular tilning eng qadimiy hamda barqaror qatlamlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli mikronimlarni ilmiy jihatdan o'rganish nafaqat til tarixini yoritish, balki hududiy leksik qatlamlarni aniqlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, mikronimlar ko'pincha og'zaki nutq doirasida yashab kelishi bilan ajralib turadi. Ular rasmiy xaritalarda yoki yozma manbalarda kam qayd etiladi, natijada ijtimoiy taraqqiyot, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari ta'sirida asta-sekin unutilib boradi. Shu bois mikronimlarni ilmiy qayd etish, tizimlashtirish va tahlil qilish zarurati kun tartibidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Aks holda hududiy til boyligining muhim qismi yo'qolib ketishi mumkin.

Ikkinchidan, mikronimlar til tarixini o'rganish uchun noyob material hisoblanadi. Ular tarkibida qadimgi leksik birliklar, sheva unsurlari hamda turli til qatlamlariga oid so'zlar saqlanib qolgan bo'ladi. Ayniqsa turkiy, forsiy va arabiy kelib chiqishga ega elementlarning mikronimlar tarkibida saqlanishi o'zbek tilining tarixiy rivojlanish bosqichlarini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchidan, mikronimlar xalqning turmush tarzi, xo'jalik faoliyati va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi lingvokulturologik birlik sifatida alohida ahamiyatga ega. Dala, ariq, yaylov, bog' kabi obyektlar nomlari hudud aholisi hayotining asosiy yo'nalishlarini yoritadi. Shu jihatdan mikronimlarni o'rganish tilshunoslik bilan bir qatorda etnografiya va madaniyatshunoslik uchun ham muhim ilmiy material beradi.

To'rtinchidan, Rometan tumani mikronimlari hozirgacha alohida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida yetarli darajada o'rganilmagan. Hudud mikronimlarini tizimli ravishda o'rganish o'zbek onomastikasini yangi faktik materiallar bilan boyitadi, hududiy toponimika rivojiga hissa qo'shadi hamda mikrotoponimika bo'yicha keyingi tadqiqotlar uchun ilmiy asos yaratadi.

Shu sababli Rometan tumani mikronimlarini lingvistik jihatdan o'rganish, ularning kelib chiqishi, semantik guruhlar va yasash xususiyatlarini aniqlash zamonaviy tilshunoslik uchun zarur ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

XULOSA

Rometan tumani mikronimlarini tahlil qilish hududiy onomastikaning muhim yo'nalishlaridan biri ekanligi aniqlanadi. Tadqiqot davomida mikronimlar kichik geografik obyektlarning nomlari sifatida hududning tabiiy muhitini, xo'jalik faoliyatini, ijtimoiy hayotini va tarixiy-madaniy jarayonlarini o'zida mujassam etuvchi muhim lingvistik birlik ekanligi asoslandi. Ular asosan og'zaki nutq doirasida yashab kelishi sababli tilning qadimiy qatlamlarini saqlovchi noyob material sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Rometan tumani mikronimlari semantik jihatdan tabiiy-geografik obyektlar, sug'orish tizimi, dehqonchilik va chorvachilik faoliyati, shaxs nomlari hamda mahalliy ijtimoiy hayot bilan bog'liq guruhlariga ajraladi. Bu esa hudud mikronimlari bevosita inson faoliyati, tabiiy muhit va tarixiy jarayonlar ta'sirida shakllanganini tasdiqlaydi. Mikronimlarning yasashida sodda, qo'shma va affiksial modellarning qo'llanishi esa ularning tilning umumiy so'z yasash tizimi bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Shuningdek, mikronimlar tarkibida turkiy, forsiy va arabiy qatlamlarning mavjudligi hudud tarixiy-madaniy aloqalarining tilga ta'sirini yoritadi. Bu esa mikronimlarni nafaqat toponimika, balki etimologiya, tarixiy leksikologiya va lingvokulturologiya nuqtai nazaridan ham muhim tadqiqot obyekti sifatida baholash imkonini beradi.

Bugungi kunda urbanizatsiya va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida ko'plab mahalliy joy nomlari asta-sekin unutilib borayotgani mikronimlarni ilmiy jihatdan qayd etish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Shu sababli Rometan tumani mikronimlarini yig'ish, tizimlashtirish va ilmiy muomalaga kiritish o'zbek onomastikasini yangi materiallar bilan boyitishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, Rometan tumani mikronimlari hududiy til boyligining muhim qismi bo'lib, ularni tizimli o'rganish kelajakdagi toponimik tadqiqotlar uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qorayev S. Toponimika. – Toshkent: O'qituvchi, 2006.
2. Begmatov E. O'zbek onomastikasi asoslari. – Toshkent: Fan, 1991.
3. Nafasov T. O'zbek toponimlarining etimologiyasi. – Toshkent: Fan, 1988.
4. Hasanov H. Geografik nomlar siri. – Toshkent: Fan, 1985.
5. Kilichev B. Onomastika. – Buxoro: BuxDU nashri, 2023.
6. Abdurahmonov G'. O'zbek tili tarixidan ocherklar. – Toshkent: Fan, 1984.
7. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
8. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati. – Toshkent: Universitet, 2000.
9. Shamsiyev A. O'zbek leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2012.
10. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2011.
11. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlari izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
12. Yo'ldoshev B. O'zbek onomastikasi masalalari. – Toshkent: Fan, 2014.
13. Nurmonov A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
14. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Fan, 2007.